

Een officiersdegen van het Staatse Leger

Toelichting bij nieuwe aanwinsten

Alvorens het wapenhistorisch belang van deze degen toe te lichten, wordt hier eerst een uitgebreide beschrijving gegeven.

Gevest. Gevest met een palmet- of schelpvormige pareerplaat. De asymmetrische, zgn. sabelgreep bestaat uit een houten greephuls die met ruime windingen met koord spiraalsgewijze is omwikkeld; het geheel is met donkerbruin kalfsleer bekleed waar overheen een greepwikkeling is gelegd van dik, tweedraads gedraaid geelkoperdraad dat in zes slagen de onder het leer liggende ribbels opvult. De geelkoperen onderdelen van het gevest bestaan uit een ronde greepkap die bovenop een plat, breed knopje heeft waarop de angel van de kling is vastgeklonken. De platte pareerstang is rechthoekig van doorsnede en eindigt rechts in een schijfvormige, horizontaal liggende knop. Aan de linkerkant gaat hij als voorbeugel in een hoek van 90° omhoog om uiteindelijk met een bocht aan te sluiten op de voorkant van de greepkap onder de rand waarvan hij is ingehaakt. Aan de buitenkant (d.w.z. de van het lichaam afgewende kant wanneer het wapen links daaraan zou worden gedragen) is tegen de pareerstang een platte stootplaat gemonteerd die na een scherpe bocht omhoog breed uitloopt in een ovale handbeschermer waarvan de ribbels als bij een zeeschelp straalsgewijs naar de bovenrand verbreedend uitkomen. De middelste ribbel zet zich voort in een zijbeugel die met een S-vormige bocht aansluit op de bovenkant van de voorbeugel alwaar hij aan is vastgesoldeerd. Aan de binnenkant is tegen de pareerstang in het midden een grote, verticaal geplaatste ring, de zgn. duimring, bevestigd.

De totale lengte van het gevest is, gemeten van de onderkant van de pareerstang tot aan de bovenzijde van het klinkknopje, 123 mm. De lengte van de pareerstang is 110 mm.

Kling. De ijzeren kling is recht, tweesnijdend en van plat-ovale doorsnede. Hij eindigt in een spits-ogievormige punt. Op ca. 95 mm afstand van de pareerstang begint op beide zijden een 11 mm brede geul die in het midden van de kling ligt en doorloopt tot ca. 85 mm van de punt. Het bovenste deel van de kling is tot ca. 130 mm afstand van de pareerstang op beide zijden versierd met afzonderlijke motieven in lijn-etsing: een gevierendeeld heraldisch wapen met een extra, centraal schild, van boven en van onderen begrensd met vlechtwerk. Het wapenschild wordt bekroond met een helm waarop een grafelijke kroon met als helmteken een gespleten, waaiervormige kam met een liggend half maantje daartussen. Aan weerszijden steken uit de helm bladerranken uit die zich tot voluten aan de rechte kanten van het schild verlengen. Onder het schild staat het devies VIVAT ORANIE. De kling eindigt bovenaan in een platte, rechthoekige klinghiel. Tussen deze en de pareerstang zit een stukje stootleder. Klinglengte 971 mm, grootste breedte (direct onder de pareerstang) 36 mm. Breedte op ca. 85 mm van de punt 28 mm.

Schede: Schede van donkerbruin rundleer, op de achterzijde in het midden toegenaaid. Op 47 mm afstand van de mond zit aan de voorzijde een horizontale spleet van waaruit een geelkoperen draaghaak naar buiten steekt. De laatste heeft een omgebogen hals; de eigenlijke haak heeft de vorm van een langgerekte, omgekeerde druppel, totale lengte 61 mm, grootste breedte 14 mm.

De schede is aan het onderste uiteinde afgebroken. De totale lengte thans is ca. 725 mm, de mondbreedte 40 mm.

Commentaar

Deze degen is gekocht op de 65e veiling van de fa. Jan K. Kube, gehouden op 18 maart 1989 op het kasteel Sugenheim in Beieren, BRD. De veilingcatalogus vermeldt onder nr. 495 o.a. 'Garde du Corps-Offzierspallasch der Leibgarde des Erbstatthalters Wilhelm IV. Friso (1711-1751).' Op zichzelf kan deze bestemming juist zijn, al zou men geneigd zijn om bij het wapen van een officier uit de lijfwacht van de stadhouder aan een iets rijkere uitvoering van het gevest te denken. Ook is de benaming Pallasch, d.w.z. een zware, van een groot gevest voorziene steeksabel of panas, niet geheel correct. Men kan deze kleinere en lichtere uitvoering van een panas zeker met de term van degen aanduiden.

De twee hoofdvormen van degens die militairen in de eerste helft der 18e eeuw omgordden, waren enerzijds een wapen voorzien van een gevest ontleend aan dat van de zuiver tot stoten of steken ingerichte sierdegen (dus met een symmetrische greep met voorbeugel en een dubbele stootplaat in het horizontale vlak - soms ook een enkele stootplaat in zgn. bootvorm) en anderzijds een gevest ontleend aan de in principe tot houwen of slaan ingerichte sabel zoals het hier besproken wapen (hoofdkenmerk een asymmetrische greep, 'gevormd naar de hand' en vaak een handbeschermer aan de buitenkant van het gevest, d.w.z. één of meer zijbeugels en/of een massieve zijplaat). De tweede vorm kwam in het genoemd tijdvak iets minder voor en is daarom alleen al als zeldzaam te beschouwen.

Het gevest met palmet/schelp kwam oorspronkelijk uit Oost-Europa en verscheen in het begin van de 18e eeuw in Midden- en Zuid-Duitsland en in Oostenrijk, alwaar het tot in de jaren 1780 werd gedragen door de ruitelij, met name kurassiers. Het zwermde al snel uit over een aantal Westeuropese landen w.o. Denemarken en Nederland. In ons land komen derivaten ervan nog voor in de tweede helft van de 18e eeuw in enkele regimenten van het Staatse Leger (o.a. bij het 3e rgt. Oranje Nassau en bij het Rgt. Famars). Dat is zichtbaar uit de aquarellen in de serie Uniformes qu'eurent les troupes Hollandaises MDCCLXVI welke door Macalister Laloup in de jaren 1775-1780 moeten zijn gemaakt (Sectie Militaire Geschiedenis). Ook in Frankrijk werd dit gevesttype onder de benaming 'monture à palmette' of 'monture à coquille' door diverse korpsen overgenomen, echter veelal met een symmetrische degengreep. In Duitsland kwam volgens de grote kenner Christian Ariés de palmetvormige handbeschermer uitsluitend voor in combinatie met een sabelgreep, zoals op onze degen en met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid is dit wapen dan ook in Duitsland gemaakt. Het laatste wordt onderstreept door de schrijfwijze van de leus VIVAT ORANIE op de kling, die nogal Duits oogt; de veilingcatalogus vermeldt begrijpelijkerwijs, doch abusievelijk 'Vivat Oranien'. De schede heeft aan het onderste uiteinde, dat helaas is afgebroken, hoogstwaarschijnlijk een zgn. inwendige oor - of onderband gehad - ook dat is een typisch Duits kenmerk - een vermoeden dat geheel strookt met het ontbreken van een boven- of mondband. De inwendige oorband bestond uit een geelkoperen huis, naar onderen toe ietwat taps aflopend en met een platte, rechte bodem; het schedeleer reikte tot over de helft van de oorband heen, hetgeen ter plekke zorgde voor een plotselinge, tamelijk onelegante verdikking. Het ligt in het voornemen een dergelijke oorband door het restauratieatelier van het museum nieuw te laten aanmaken en het leder ter plaatse aan te vullen; enkele eigentijdse voorbeelden die in origineel bewaard zijn gebleven kunnen daarbij tot voorbeeld dienen. Overigens bevindt de degen, zijn hoge ouderdom in aanmerking genomen, zich nog in nagenoeg perfecte staat en het is bijna een wonder te noemen dat de kwetsbare, onversterkte, leren schede nog vrijwel in zijn geheel tot ons is gekomen.

Het op de kling voorkomend heraldisch wapen is in tegenstelling tot wat de catalogus beweert, niet het 'Wappen von Nassau-Oranien', maar wellicht het een of andere privéblazen

van een adellijke familie. Gezien het vorengenoemde devies en het centrale embleem van een klein schild met daarop een staande leeuw is het vrijwel zeker een Nederlands wapen. Helaas kon een inmiddels ingesteld onderzoek naar de herkomst ervan bij het Centraal Bureau voor Genealogie op het tijdstip van verschijning van dit artikel nog geen uitsluitsel daaromtrent geven. Mocht de familie en daarmee de officier - want hij, dan wel de kolonel van het desbetreffende regiment, was vrijwel zeker de eigenaar van het wapen - zijn geïdentificeerd, dan is er een goede kans dat hij in de regimentslijsten te vinden is.

Vooruitlopend op de definitieve bestemming van het heraldisch wapen mag nog opgemerkt worden, dat wij geneigd zouden zijn de leus Vivat Oranie eerder in de zgn. Patriottentijd, 1785-1787, te plaatsen dan in de eerste helft van de achttiende eeuw waarin deze degen wapenhistorisch gezien thuishoort. Voordien was het nl. niet nodig om de afhankelijkheid jegens de stadhouder op een dergelijke wijze te onderstrepen en dergelijke leuzen treft men dan niet of nauwelijks aan. Een ver verwijderde mogelijkheid is nog, dat het heraldisch wapen er een is van de commandant van het een of andere oranje-vrijkorps of van een Oranjegezinde gemeente of ander lichaam.

De conclusie mag niet anders luiden dan dat het Legermuseum zich mag verheugen in deze bijzondere aanwinst, die onder het registratienummer 15390 in de collectie is opgenomen.